

TALABALARDA TANQIDIY FIKRLASH KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHNING ILMIIY- NAZARIY ASOSLARI

Umarov Saidne'mat Burxonovich

Nizomiy nomidagi O'zbekiston Milliy pedagogika universiteti "Umumiy pedagogika" kafedrası p.f.n., professori v.b.

Shukurova Hulkar Doniyor Qizi

Nizomiy nomidagi O'zbekiston Milliy pedagogika universiteti magistranti

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada talabalarda tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishning ilmiy-nazariy asoslari tahlil qilinadi. Tanqidiy fikrlash tushunchasi, uning tuzilmasi hamda pedagogik xususiyatlari yoritiladi. Shuningdek, raqamli ta'lim texnologiyalaridan foydalanish orqali talabalarda mustaqil fikrlash, tahlil qilish va muammoli vaziyatlarga yechim topish ko'nikmalarini rivojlantirish modeli va metodikasi ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: *tanqidiy fikrlash, raqamli ta'lim, pedagogik texnologiyalar, talaba kompetensiyasi, tahliliy fikrlash, ta'lim jarayoni, innovatsion metodlar.*

АННОТАЦИЯ

В статье рассматриваются научно-теоретические основы развития навыков критического мышления у студентов. Раскрываются понятие, структура и педагогические особенности критического мышления. Также анализируется модель и методика формирования критического мышления студентов на основе цифровых образовательных технологий, направленных на развитие аналитических и самостоятельных мыслительных навыков.

Ключевые слова: *критическое мышление, цифровое образование, педагогические технологии, компетенции студентов, аналитическое мышление, образовательный процесс, инновационные методы.*

ABSTRACT

This article analyzes the scientific and theoretical foundations of developing critical thinking skills among students. The concept, structure, and pedagogical characteristics of critical thinking are discussed. The study also examines models and methods for developing students' critical thinking through digital educational technologies, aimed at improving analytical thinking, independent learning, and problem-solving skills.

Keywords: *critical thinking, digital education, pedagogical technologies, student competence, analytical thinking, educational process, innovative methods.*

KIRISH

Bugungi kunda jamiyatning barcha sohalarida axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi, globallashtirish jarayonlarining kuchayishi hamda bilimga asoslangan iqtisodiyotning shakllanishi ta'lim tizimiga yangi talablarni qo'yimoqda. Zamonaviy jamiyat sharoitida insondan nafaqat keng bilimga ega bo'lish, balki mavjud axborotni tahlil qilish, uni baholash, turli muammoli vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilish hamda yangi g'oyalarni ilgari surish kabi ko'nikmalar ham talab etiladi. Shu sababli ta'lim jarayonida talabalar tafakkurini rivojlantirish, ayniqsa ularning tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish dolzarb pedagogik masalalardan biri hisoblanadi.

Tanqidiy fikrlash zamonaviy ta'lim tizimida shaxsning intellektual rivojlanishini ta'minlovchi muhim omillardan biri sifatida qaraladi. Tanqidiy fikrlash orqali talaba o'rganilayotgan bilimlarni chuqur anglaydi, turli nuqtai nazarlarni solishtirib ko'ra oladi, dalillarga asoslangan xulosalar chiqaradi hamda muammolarga ijodiy yondashish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bunday ko'nikmalar esa zamonaviy jamiyatda muvaffaqiyatli faoliyat yuritish uchun zarur bo'lgan asosiy kompetensiyalardan biri hisoblanadi.

Ilmiy adabiyotlarda tanqidiy fikrlash tushunchasi turli olimlar tomonidan turlicha talqin qilingan. Masalan, amerikalik olim R. Sternberg tanqidiy fikrlashni inson tomonidan muammolarni hal qilish, qaror qabul qilish va yangi bilimlarni o'zlashtirish jarayonida qo'llaniladigan aqliy jarayonlar majmui sifatida ta'riflaydi. P. Facione esa tanqidiy fikrlashni tahlil qilish, baholash, xulosa chiqarish va dalillar asosida qaror qabul qilishni o'z ichiga olgan yuqori darajadagi kognitiv faoliyat sifatida izohlaydi. R. Ennisning fikriga ko'ra, tanqidiy fikrlash – bu insonning nimaga ishonish yoki qanday harakat qilish kerakligini aniqlashga qaratilgan asosli va reflektiv fikrlash jarayonidir.

Zamonaviy ta'lim konsepsiyalarida tanqidiy fikrlash XXI asr kompetensiyalarining muhim tarkibiy qismi sifatida e'tirof etiladi. Jahon iqtisodiy forumi tomonidan e'lon qilingan "Future of Jobs" hisobotida tanqidiy fikrlash kelajak kasblari uchun zarur bo'lgan asosiy ko'nikmalardan biri sifatida qayd etilgan. Shu bilan birga, OECD Learning Compass 2030 konsepsiyasida ham tanqidiy fikrlash innovatsion g'oyalarni yaratish, muammolarni samarali hal qilish hamda jamiyat rivojiga hissa qo'shish uchun zarur bo'lgan muhim ko'nikmalardan biri sifatida ko'rsatiladi.

Oliy ta'lim tizimida talabalarni zamonaviy jamiyat talablariga mos ravishda tayyorlash uchun ularning tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki oliy ta'lim muassasalarida o'qitish jarayonida talabalar faqat tayyor

bilimlarni o'zlashtiribgina qolmay, balki ularni mustaqil ravishda tahlil qilish, baholash hamda yangi bilimlar yaratish jarayonida faol ishtirok etishlari lozim.

Shu nuqtai nazardan, talabalarda tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishning ilmiy-nazariy asoslarini o'rganish, ushbu jarayonning pedagogik xususiyatlarini aniqlash hamda raqamli ta'lim texnologiyalaridan foydalanish orqali tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning samarali metodlarini ishlab chiqish muhim ilmiy va amaliy ahamiyatga ega.

ASOSIY QISM

Tanqidiy fikrlash pedagogika va psixologiya fanlarida keng o'rganilayotgan muhim ilmiy tushunchalardan biridir. Tanqidiy fikrlash insonning ma'lumotlarni tahlil qilish, baholash, solishtirish hamda asosli xulosalar chiqarish qobiliyatini ifodalaydi. Tanqidiy fikrlash jarayonida inson turli axborot manbalarini tahlil qiladi, ularning ishonchliligini baholaydi va mavjud dalillar asosida xulosa chiqaradi. Bu jarayon insonning fikrlash faoliyatini yanada samarali tashkil etishga yordam beradi.

Ilmiy tadqiqotlarda tanqidiy fikrlash yuqori darajadagi kognitiv faoliyat sifatida qaraladi. Ushbu faoliyat tahlil qilish, baholash, xulosa chiqarish, izohlash hamda refleksiya kabi jarayonlarni o'z ichiga oladi. Masalan, Facione tomonidan ishlab chiqilgan modelga ko'ra tanqidiy fikrlash quyidagi asosiy komponentlardan tashkil topadi: talqin qilish, tahlil qilish, baholash, xulosa chiqarish, izohlash va o'z fikrlash jarayonini nazorat qilish. Ushbu ko'nikmalar talabalarning analitik fikrlash qobiliyatini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi.

Tanqidiy fikrlash jarayonida inson faqat tayyor bilimlarni qabul qilib qolmaydi, balki ularni mustaqil ravishda tahlil qiladi va baholaydi. Bu esa talabalarning mustaqil fikr yuritish qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi. Tanqidiy fikrlash talabalarning bilimlarni chuqur o'zlashtirishiga, muammoli vaziyatlarni tahlil qilishiga hamda turli qarorlar qabul qilish jarayonida asosli fikr yuritishiga imkon yaratadi.

Tanqidiy fikrlashning muhim jihatlaridan biri uning ijodiy fikrlash, muammolarni hal qilish hamda reflektiv fikrlash bilan uzviy bog'liqligidir. Masalan, muammoli vaziyatni hal qilish jarayonida inson turli variantlarni ko'rib chiqadi, ularni tahlil qiladi va eng maqbul yechimni tanlaydi. Bu jarayonda tanqidiy fikrlash muhim rol o'ynaydi. Pedagogik nuqtai nazardan qaraganda, tanqidiy fikrlash talabalarning mustaqil ta'lim olish qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Zamonaviy ta'lim jarayonida talabalar faqat bilimlarni o'zlashtiruvchi emas, balki bilimlarni mustaqil ravishda izlovchi va tahlil qiluvchi faol subyekt sifatida qaraladi. Shu sababli ta'lim jarayonida talabalarning tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish uchun muammoli o'qitish,

loyiha asosida o'qitish, munozara va bahs-munozaralardan foydalanish muhim ahamiyatga ega.

Muammoli o'qitish metodida talabalarga aniq bir muammo beriladi va ular ushbu muammoni hal qilish jarayonida turli fikrlarni ilgari surishadi, dalillarni tahlil qilishadi hamda o'z xulosalarini asoslashadi. Bu jarayon talabalarning analitik fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi.

Loyiha asosida o'qitish metodida esa talabalar ma'lum bir loyiha ustida ishlash jarayonida turli axborot manbalarini o'rganishadi, ularni tahlil qilishadi hamda o'z xulosalarini ishlab chiqishadi. Bu esa ularning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi.

Zamonaviy ta'lim tizimida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi ta'lim jarayoniga yangi imkoniyatlarni olib kirdi. Raqamli ta'lim texnologiyalari yordamida talabalarning tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish yanada samarali tashkil etilishi mumkin. Onlayn ta'lim platformalari, virtual laboratoriyalar, multimedia vositalari hamda interaktiv ta'lim tizimlari talabalarning o'quv jarayonida faol ishtirok etishini ta'minlaydi.

Raqamli ta'lim muhitida talabalar turli axborot manbalarini tahlil qilish, ma'lumotlarni solishtirish va mustaqil xulosalar chiqarish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Masalan, onlayn forumlar, virtual munozaralar hamda interaktiv topshiriqlar talabalarning fikr almashish jarayonini faollashtiradi. Bu esa ularning tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Shuningdek, raqamli ta'lim texnologiyalari yordamida muammoli topshiriqlar, loyiha asosida o'qitish, tadqiqot faoliyati hamda interaktiv ta'lim metodlarini samarali tashkil etish mumkin. Bu usullar talabalarning analitik fikrlashini rivojlantirish bilan birga, ularning ijodiy yondashuvini ham shakllantiradi.

Natijada talabalarda muammolarni mustaqil tahlil qilish, turli fikrlarni solishtirish hamda asosli xulosalar chiqarish qobiliyati shakllanadi. Bu esa ularning akademik muvaffaqiyatini oshirish bilan birga, kelajak kasbiy faoliyatida ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Shunday qilib, tanqidiy fikrlash zamonaviy ta'lim tizimining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Talabalarda ushbu ko'nikmalarni rivojlantirish ularning intellektual salohiyatini oshirish, mustaqil fikrlash qobiliyatini shakllantirish hamda zamonaviy jamiyat talablariga mos mutaxassislarini tayyorlashda muhim ahamiyatga ega.

XULOSA

Zamonaviy ta'lim tizimida talabalarda tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish va rivojlantirish muhim pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Axborot

texnologiyalarining jadal rivojlanishi, globallashuv jarayonlarining kuchayishi hamda jamiyatning bilimga asoslangan rivojlanish modeli sharoitida insondan mustaqil fikrlash, mavjud ma'lumotlarni tahlil qilish va asosli qaror qabul qilish qobiliyati talab etilmoqda. Shu sababli oliy ta'lim muassasalarida talabalarning tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish ta'lim sifatini oshirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, tanqidiy fikrlash insonning yuqori darajadagi kognitiv faoliyatini ifodalovchi muhim intellektual jarayon bo'lib, u tahlil qilish, baholash, xulosa chiqarish, izohlash hamda refleksiya kabi ko'nikmalarni o'z ichiga oladi. Ushbu ko'nikmalar talabalarning mustaqil fikrlashini rivojlantirishga, muammoli vaziyatlarni tahlil qilishga hamda turli qarorlar qabul qilish jarayonida asosli xulosalar chiqarishga yordam beradi. Tanqidiy fikrlash orqali talaba faqat tayyor bilimlarni o'zlashtiribgina qolmay, balki ularni mustaqil ravishda tahlil qiladi, baholaydi va yangi g'oyalar yaratish jarayonida faol ishtirok etadi.

Pedagogik nuqtai nazardan qaraganda, tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish uchun ta'lim jarayonida muammoli o'qitish, loyiha asosida o'qitish, bahs-munozara metodlari hamda tadqiqot faoliyatiga asoslangan ta'lim usullaridan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Bunday metodlar talabalarning faolligini oshirish, ularning analitik tafakkurini rivojlantirish hamda mustaqil bilim olish ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, raqamli ta'lim texnologiyalarining rivojlanishi talabalarning tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish uchun yangi imkoniyatlarni yaratmoqda. Onlayn ta'lim platformalari, interaktiv ta'lim vositalari hamda virtual o'quv muhitlari yordamida talabalarning o'quv jarayonida faol ishtirok etishini ta'minlash, turli axborot manbalarini tahlil qilish va mustaqil xulosalar chiqarish qobiliyatini rivojlantirish mumkin. Tanqidiy fikrlash zamonaviy ta'lim tizimining muhim tarkibiy qismi bo'lib, talabalarning intellektual salohiyatini rivojlantirish, ularning mustaqil fikrlash qobiliyatini shakllantirish hamda kelajak kasbiy faoliyatida samarali faoliyat yuritishlari uchun zarur bo'lgan muhim kompetensiyalardan biridir. Shu sababli oliy ta'lim muassasalarida ta'lim jarayonini tashkil etishda tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan innovatsion pedagogik metodlar va raqamli ta'lim texnologiyalaridan samarali foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Abishev A., Hamidov A.A., Tumanova T.M. **Kategorii myshleniya i individualnoye razvitiye.** – Alma-Ata, 2021. – 215 s.

2. Afify M.K. **The Effect of Online Discussion on Students' Critical Thinking and Motivation.** – 2019.
3. Amonashvili Sh.A. **Insonparvarlik pedagogikasi haqida mulohazalar.** – Moskva: Pedagogika nashriyoti, 2002. – B. 89.
4. Axmedov Q. **Ta'lim sifatini boshqarish.** – Toshkent: Fan, 2018. – B. 47.
5. Bloom B. **Taxonomy of Educational Objectives.** – New York: Longmans, 1956.
6. Chou P.N. et al. **Online Discussion and Critical Thinking Development.** – 2019.
7. Dewey J. **How We Think.** – Boston: D.C. Heath, 1910.
8. Dewey J. **Democracy and Education.** – New York: Macmillan, 1916. (Ruscha nashr: Demokratiya i obrazovaniye. – M.: Pedagogika, 2000.)
9. Dilekli Y. **Project-Based Learning and Critical Thinking.** – 2020.
10. Elkonin B.D. **Понятие компетентности: позиция развивающего обучения.** – Moskva: Issledovatel'skiy tsentr problem kachestva podgotovki spetsialistov, 2002. – S. 21.
11. Ennis R. **Critical Thinking.** – 1996.
12. Facione P. **The Delphi Report: Critical Thinking – A Statement of Expert Consensus.** – American Philosophical Association, 1990.
13. G'aniev J., G'anieva N. **Pedagogik texnologiyalar.** – Toshkent: TDPU, 2019. – B. 104.
14. Gokhale A. **Collaborative Learning Enhances Critical Thinking.** – 1995.
15. Halpern D. **Thought and Knowledge: An Introduction to Critical Thinking.** – 2003.